



ALMAN ISLAH HEYETLERİ VE BISCHOFF'UN BALKAN HARBİNDE OSMANLI ORDUSU'NUN ULAŞTIRMASI HAKKINDA DEĞERLENDİRMELERİ

The German Military Missions in Turkey and Evaluations of the Inspector Bischoff
on the Transportation Issues in the Ottoman Army

Bülent DURGUN*

ÖZET

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda, ordunun yeniden yapılandırma ihtiyacı, birliğini tamamlayarak Doğu'ya doğru açılarak pazar ve hammadde ihtiyacını karşılamak isteyen Almanya için bakir bir alan yakalama fırsatı doğuruyordu. Ordunun ıslahı çalışmaları Alman ıslah heyetlerince, Alman endüstrisi için pazarın tekelleştirilmesi konusunda ciddi bir katkı sağlıyordu. II. Abdülhamit döneminde, ıslah heyetlerinin çalışmaları tamamen padişahın kontrolünde ve Almanya'nın siyasi ve diplomatik desteğini almak maksadı ile göstermelik olarak sürdürülüyordu. Meşrutiyet yöneticileri ise başta Balkan coğrafyası olmak üzere etraflarında giderek silahlanan, düşmanca bir ortamla karşı karşıya kalmışlardı. Bu nedenle, başlatılan ıslah faaliyetlerinin öze yönelmesi yönünde ciddi çalışmalar yaptılar. Yapılan çalışmalar arasında ordunun ulaştırma hizmetlerinin düzenlenmesi de yer alıyordu. Bu makalede, Osmanlı İmparatorluğu Ordusunun Ulaştırma Hizmetlerini yeniden yapılandırmak üzere görevlendirilen Alman ordusunda Binbaşı olan Nakliye Müfettişi Umumisi Kaymakam Bischoff (Pişof)'un değerlendirmeleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Alman İlişkileri, Ulaştırma, Balkan Harbi, Bischoff (Pişof).

ABSTRACT

Following the Russo-Turkish War in 1877-1878, the need for the reorganisation of the Ottoman Army created an utmost opportunity for Germans in terms of capturing the unexploited market and resources of the Ottoman Empire. For the German Industry's monopolisation of the Ottoman market, German Military Missions played their parts by ordering immense amounts of cannons, arms and ammunitions. In the era of Abdülhamid II, German Military Missions were under

* Dr., Ulaştırma, Personel Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı, İzmir,
b_durgun@hotmail.com

the close custody of Sultan and permitted to work within the limits of keeping the support of Germany on political and diplomatic ground. Governors of the Second Constitutional Era faced with a geographical neighbourhoud, mainly Balkans, composed of very well armed and hostile countries. For this reason they took earnest actions to reorganise the army. Reorganisation of transportation was one of the main topics of German Military Missons' agenda. This essay aims to put forward the evaluations of Inspector General of Transportation of the Ottoman Army, LTC Bischoff (Pişof), Major in German Army, whose mission was to reorganise the Transportation of the Ottoman Army.

Keywords: *The Ottoman-German Relations, Transportation, Balkan War, Bischoff.*

Avrupa'nın eski emperyalist güçleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı alternatif olarak İtalya ile birlikte ortaya çıkan Almanya, giderek güçlenirken, Osmanlı İmparatorluğu zaman içerisinde daha da zayıflamaktaydı¹. Bu zayıflık Osmanlı İmparatorluğu'nu diplomatik alanda yalnızlığa iterken, Almanya hayırhah ve tek müttefik olarak ortaya çıkmaktaydı. Avrupa siyasetinde, dünya dengesini dahi etkileyen bir güç olarak 1800'lü yılların özellikle ikinci yarısından itibaren varlığını hissettiren Almanya, bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticileri ile birlikte, aydınların ve halkın da takdirini kazanmıştı. Müslüman sömürgeleri ve doğrudan bir sınır komşuluğu bulunmayan, emperyalist politikalarında diğer büyük güçlerden farklı olacağı değerlendirilen, bu nedenle en hayırhah müttefik olacağına inanılan Almanya ile özellikle Kral II. Wilhelm dönemde gelişen ilişkiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun her alanında etkili olmuştu. Osmanlı kamuoyunda gittikçe artan bu etki sonunda imparatorluk, Birinci Dünya Savaşı'na neredeyse Alman komutasında girmişti². İmparatorluk içinde Alman nüfuzunun artmasını sağlayan en önemli nedenlerden birisi 1833 yılından itibaren devlet hizmetine giren Prusyalı subaylar ve Alman ıslah heyetleri olmuştu. Alman ıslah heyetlerinin bu tarihten sonra Osmanlı ordusunda sayısı ve etkisi giderek güçlenmişti³. Balkan Harbi'ne gelindiğinde Osmanlı ordusunda halen çalışmakta olan Alman ıslah heyeti personeli bulunmaktaydı. Balkan Harbi'nde Osmanlı ordusunun yaşadığı hezimetin en büyük faturaları da çoğunlukla Alman ordusunun sistemine, bunun Osmanlı'daki temsilcileri olan Alman ıslah heyetine, silah sistemlerine ve Krupp⁴ toplarına kesilmekteydi.

¹ R. J. B. Bosworth, "Italy and the End of the Ottoman Empire", **The Great Powers and the End of the Ottoman Empire**, Edited by Marian Kent, Frank Cass&Co.Ltd., England and USA 1996, s. 52.

² İlber Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981, s. 72; Gordon A. Craig, **Europe 1815-1914**, Third Edition, Orlando, USA 1989, s. 52-56.

³ Jehuda L. Wallach, **Bir Askeri Yardımın Anatomisi (Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919)**, Çev: Fahri Çeliker, Gnkur. Basımevi, İkinci Baskı, Ankara 1985.

⁴ Fahri Türk, **Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914, Krupp Firması, Mauson Tüfek Fabrikası, Alman Silah ve Cephane Fabrikaları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 219-263.

Savaşın kaybedilmesinde önemli etkenlerden birisini oluşturan ulaştırma sistemleri de başta Menzil Teşkilatı olmak üzere Alman sistemi üzerine kurulmuştu. Alman ıslah heyetlerince özellikle Balkan Harbi'nden sonra yenilginin nedenlerini açıklamaya yönelik olarak raporlar hazırlanmıştı. Bugüne kadar Alman ıslah heyeti üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğu heyet başkanı generallerin yazmış oldukları raporlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada Alman ıslah heyeti üyesi olan Kaymakam Pişof (Bischoff)'un Balkan Harbi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun nakliyesi üzerine hazırlanmış olduğu raporlar ele alınacaktır. Balkan Harbini takibeden yıllarda Osmanlı ordusunda ulaştırma sınıfının yapılanmasında etkili olan ve Gnkur. ATASE Daire Başkanlığı Arşivi Balkan Harbi Koleksiyonu'nda yer alan bu raporların araştırmacıların ilgisini çekeceği değerlendirilmektedir.

Almanya-Osmanlı İmparatorluğu İlişkilerinde Gelişmeler

Birbirleri ile fiziksel sınırları bulunmayan Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasındaki diplomatik ve ticari ilişkilerin temeli, 1718 yılında Osmanlı'nın Prusya'ya yazdığı bir mektuba dayanmaktaydı. Bu başlangıçtan sonra 1761 yılında yapılan dostluk ve ticaret anlaşması ile gelişen ilişkiler 1790'da askeri ittifaka dönüşerek 18 ve 19. yüzyıllarda dengeli bir şekilde devam etmişti.⁵

Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya arasında bu dönemde sürdürülen dengeli ilişkilerin esası öncelikle Almanya'nın sanayi devrimini ve birliğini tamamlayamamış olmasından kaynaklanmaktaydı. 1871 yılında Alman birliğinin kurulmasının en önemli aktörü ve dönemin Avrupa siyasetinin belirleyicisi olan Prens Otto von Bismarck'ın yaklaşımları da bu dengeli siyasetin sürdürülmesinde önemli rol oynamıştı. Almanya'nın birliğini "demir ve kanla" kurduğunu ifade eden Bismarck, birliğin güçlenmesi için Avrupa'da barış ortamına ihtiyacı olduğuna inanmaktaydı. Barışı sağlamak ve sürdürmek için Bismarck bu dönemde Avrupa Uyumu (Concert European) prensibi ile dengeyi sağlamaya çalışıyordu.⁶

Almanya ve İtalya'nın birliklerini tamamlayarak Avrupa ve dünya politikasında birer güç olarak ortaya çıkmaları Avrupa'da dengeleri bozmuştu. Özellikle Almanya ile yaptıkları savaşlarda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Fransa'nın yıpranması, Rusya'nın Karadeniz ve Balkanlarda etkisinin artmasına neden olmuştu.⁷ Osmanlı İmparatorluğu için ise Almanya ve İtalya'nın birliklerinin tamamlanması, İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı denge unsuru olarak kullanılacak güçlerin ortaya çıkması anlamına geliyordu.⁸

1878 Temmuzunda Berlin Kongresi'nde büyük güçlerin, sömürge paylaşımı konusunda kabaran iştahlarını Avrupa dışına yönlendirebilmek üzere Bismarck, "Şark Meselesi" ola-

⁵ Muzaffer Tepekaya, "Osmanlı-Alman İlişkileri (1870-1914)", **Türkler**, Editörler: H. Celal Güzel vd. Yeni Türkiye Yayınları, C. 13, Ankara, 2002, s. 40; Yavuz Özgüldür, **Türk Alman İlişkileri (1923-1938)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 1-5.

⁶ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, Beşinci Baskı, İstanbul, 2000, s. 240; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990) Cilt I: 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, s. 11-13; İlber Ortaylı, **age**, s. 8.

⁷ Rifat Uçarol, **age**, s. 250.

⁸ R. J. B. Bosworth, **agm**, s. 52; İlber Ortaylı, **age**, s. 1-3.

rak 1815 yılında Viyana Kongresi'nde gündeme gelen Avrupa'nın Hasta Adamı Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının paylaşılması konusunu son derece becerikli bir şekilde manipüle etmişti.⁹ Şark Meselesi "bir Pommeranya askerinin kemiğine değmez" diyerek ülkesini paylaşım rekabetinden uzak tutmayı hedefleyen Bismarck Almanya'sı¹⁰, diğer taraftan bu ilgisizliğinin yanı sıra Müslüman topraklarda sömürgeci bulunmaması ile II. Abdülhamid döneminde Osmanlı İmparatorluğu için ideal bir müttefik olarak ortaya çıkıyordu.¹¹

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren endüstrileşmesini tamamlamasıyla hammadde ve pazar arayışına katılan Almanya, kendisinden önce İngiltere ve Fransa tarafından paylaşılmış bir dünya ile yüzleşmek zorunda kalmıştı. Bu nedenle İngiltere, Fransa ve Çar Rusyası gibi kolayca sömürgeci bir imparatorluk kuramayacak olan Almanya için "en yakın ve fazla engel görmeden sızabileceği bir tek alan kalmıştı; Osmanlı İmparatorluğu... Halen üç kıta üzerinde zengin kaynaklara sahip olan bu ülkede İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı belirgin bir düşmanlık vardı. Osmanlı yönetici çevreleri kadar, ülkenin aydınları da Almanya'yı hayırhah bir dost olarak bekliyordu. Ancak bu imparatorluğu Afrika ve Asya'da görülen biçimde ele geçirmek mümkün değildi. Osmanlı ülkeleri örneğin Fas'a benzemiyordu. Osmanlı imparatorluğu yüzyıllardan beri hükümler olan ve imparatorluklara özgü cihan egemenliği ideolojisi güden bir siyasal kuruluştur. Bu konuda verdiği ödünlerden rahatsızlık çeken ve yabancılara karşı kuşku duyan bu geniş ülkeye yeni yöntemlerle sızmak gerekiyordu. Almanya bunu başardı ve bu başarıyla da yeni sömürgecilik çağını açtı. Alman neo-sömürgeciliğinin Osmanlı imparatorluğu topraklarında gücü arttıkça, sömürgeci devletlerin kurduğu düzen ve denge bozulmaya ve bazı çatışmalar su yüzüne çıkmaya başladı..."¹²

Güçlenerek Avrupa siyasetinde etkinliğini arttıran Almanya 1890'lı yıllardan itibaren uluslararası platformda yerini alırken Kayzer II. Wilhelm ile birlikte "Dünya Siyaseti" sloganı doğrultusunda politika izlemeye başladı. Bismarck ile çatışmasına ve başbakanın değişmesine neden olan bu politika ile daha da hızla gelişen Alman sanayisi ve ekonomisi kendisine hammadde kaynağı ve pazar olarak öncelikli sırada Osmanlı İmparatorluğu'nu görüyor-

⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VIII (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907))**, 3. Baskı Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 78-80; aynı yazar, **Osmanlı Tarihi V. Cilt**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara, 1983, s. 203-204; "Almanya'nın doğu politikasını Bismarck dönemi için "pusuya yatma" tarzında ifade etmek mümkündür. Doğuda sivri olmadan geri durarak Alman çıkarlarını korumalı, ancak ihtiyaç olduğunda Alman etkisi harekete geçirilmeliydi. Nitekim Alman-Rus-Türkiye ilişkileri bir dönem için bu esasa oturulmuştur. Bununla beraber Bismarck, Almanya'ya, Avrupa'da, devletlerarası ilişkilerde hakim rolünü gördürmek için Şark Meselesi'nin göstereceği değişimleri istismar etmeyi de ihmal etmemiştir. Berlin Kongresi bunun açık örneğidir. Her ne kadar Bismarck bu kongrede tarafsız hareket edip hiçbir menfaat sağlamadığını açıklamış ise de Avrupa dengesi için Bosna-Hersek'in Avusturya'ya kazandırılmasına Tunus'un da Fransa'ya verilmesine çalışmıştır...", Muzaffer Tepekaya, **agm**, s. 42.

¹⁰ İlber Ortaylı, **age**, s. 19; Yavuz Özgüldür, **age**, s. 6-8; Muzaffer Tepekaya, **agm**, s. 41.

¹¹ Yavuz Özgüldür, **age**, s. 6-8.

¹² İlber Ortaylı, **age**, s. 8.

du.¹³ II. Wilhelm ile birlikte Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kültürel, iktisadi, siyasi ve askeri nüfuzunun artması, Bismarck döneminde iki devlet arasındaki dengeli ilişkinin, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine bozulmasına neden oldu.¹⁴

Diplomatik alanda yalnız kalan Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefik olarak değer kazanabilmesi için güçlü bir orduya olan ihtiyacı 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde kendisini en belirgin bir biçimde ortaya koymuştu. Bu durum ordunun yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştı. II. Abdülhamit, bir taraftan ordusunu yeniden yapılandırmak, diğer taraftan da ne pahasına olursa olsun Almanya'yı müttefik olarak yanında görmek arzusu ile bu ülkeden askeri heyet talep etmişti. Doğu Sorunu algısını değiştirmiş ve silah endüstrisinin etkinliğini artırma ümidini keskinleştirmiş olan Almanya ise talep edilen askeri heyetin, bu amaçlara ulaşmak açısından önemli bir rol oynayacağını değerlendirmişti.¹⁵

İlk olarak Prusya Genelkurmayı'ndan Helmuth von Moltke'nin (1835-1839) başkanlığında bir askeri heyetin gelmesi ile başlayan ve bu dönemde dengeli bir çizgi izleyen askeri ilişkiler¹⁶ zamanla; Almanya'ya öğrenim ve staj için gönderilen subaylar ve buna karşılık Türk ordusunu düzene koymak için İstanbul'a getirilen General Kaehler (1882-1885), Von der Goltz (1886-1895)¹⁷ heyetleri ile geliyordu. Son olarak gelen Liman von Sanders (1913-1918) heyeti ise II. Wilhelm'in izlediği Dünya Politikası'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanmasını perçinliyordu.¹⁸ Balkan Harbi'ne kadar geçen süreçte Osmanlı ordusunun

¹³ Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih 1789-1950**, Ankara Hukuk, Ankara, 1967, s. 236-237; İlber Ortaylı, **age**, s. 28-29; "Böylece II. Wilhelm, devlet yönetimini ele almış oldu. Bundan sonra da Almanya'nın bir dünya politikası gütmesi ve bir dünya devleti haline gelmesi için çalışmalara başladı. Nitekim, onun otuz yıllık hükümdarlığı sırasında; Almanya, ekonomik yönden en yüksek noktasına ulaştı. Aynı anda dünyanın her denizinde dolaşan büyük bir ticaret filosu doğdu. Bunların sonucu olarak da Almanya, kendisine yeni pazarlar ve sömürgeler bulmaya başladı ve güçlü bir donanma kurdu. Almanya'nın bu gelişmesi ve girişimleri ise Avrupa'da karşı blokun kurulmasına yol açtı.", Rifat Uçarol, **age**, s. 297; Orhan Kurmuş, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Savaş Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara 1982, s. 163.

¹⁴ Yavuz Özgüldür, **age**, s. 4; Muzaffer Tepekaya, **agm**, s. 41.

¹⁵ **Agm**, s. 43; Yavuz Özgüldür, **age**, s. 8-10; Nevzat Kösoğlu, **Şehit Enver Paşa**, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2008, s. 223; Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa (İkinci Cilt 1908-1914)**, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 274, 276.

¹⁶ Muzaffer Tepekaya, **agm**, s. 40-41.

¹⁷ Fahri Türk, **age**, s. 96-103; Camilla Dawletschin-Linder ve Amke Dietert, **Begegnungen-İlişkiler Hamburg und die Türkei in Geschichte und Gegenwart**, Landeszentrale für politische Bildung, Hamburg, 2010, s. 64; Jan Christoph Reichmann, **Der Osmanische Verbündete aus der Sicht Deutscher Soldaten im Orient 1914-1918**, Westfälischen Wilhelms-Universität, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Duisburg 2009, s. 47-65.

¹⁸ Muzaffer Tepekaya, **agm**, s. 44; benzer heyetler Yunan ve Bulgar Ordularına da hizmet etmektedir, İlber Ortaylı, **age**, s. 28-29; Rifat Uçarol, **age**, s. 59-62; Yavuz Özgüldür, **age**, s. 18; "General Liman von Sanders'in şahsına daha yakından temas etmeden, Alman tesiri ve nüfuzu hakkında bilgiyi tamamlamak, maalesef imkansızdır. Askeri Heyet'in başına bundan daha isabetsiz bir tayin yapılamazdı. Almanya'da bir kolordu kumandanlığı için elverişli görülmeyen bu zat (şimdi) bütün Türk askeri kuvvetlerini yeni baştan teşkilatlandırmakla görevlendi-

yeniden yapılanmasını sağlamakta başarılı olamayan bu heyetler, Kayzer II. Wilhelm'in İstanbul'a yaptığı ilk resmi ziyaretin ardından, Alman silah sanayisinin devi Krupp'a verilen yüklü siparişler, Bağdat Demiryolu'nun Konya'ya kadar uzatılması imtiyazı, Osmanlı-Alman ticaret anlaşması gibi hizmetlerle, Alman endüstrisine yeni pazar ve hammadde kaynağı sağlamakta oldukça başarı sağlıyordu¹⁹.

Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunun Durumu

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin başta II. Abdülhamit olmak üzere tüm toplum üzerinde yarattığı travma sonucunda²⁰, Osmanlı İmparatorluğu varlığını devam ettirebilmek için ordusunu ve donanmasını geliştirmek üzere çalışmalara başladı.²¹ Bu çalışmalar arasında Almanya'dan getirilen ıslah heyetleri de yer almaktaydı. II. Abdülhamit'in kuşkucu politikaları neticesinde Osmanlı ordusu, karşılığında ödediği pek çok para ve imtiyaza rağmen bu heyetlerden istediği faydayı elde edememişti.²² II. Meşrutiyet, 1880 yılında Von der Goltz Paşa'nın da katkısı ile yapılandırılmış, eski örgütsel yapıya sahip bir ordu devralmıştı.²³

Reşat Halî Balkan Harbi öncesinde Osmanlı ordusunun durumunu şu şekilde özetlemektedir: "1897 Osmanlı-Yunan Harbinde ve birçok iç olaylarda örgütün noksanları ve sıkıncaları tecrübe ile tesbit edilmişti. Yunan Harbinden meşrutiyetin ilanına kadar geçen onbir sene içinde ordunun ıslah ve tensiki cihetine gidilmemişti. Ancak Balkan devletlerinin askeri örgütlerini zaman zaman kuvvetlendirmeleri karşısında Rumeli'deki 2nci ve 3ncü Ordularda değişiklikler yapılmıştı. Fakat ordunun emir ve komuta, muharebe kudret ve ye-

rilmişti...". General von Seeckt'in raporundan alıntı, Akdes Nimet Kurat, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerinin Raporları**, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1966, s. 71; Enver Ziya Karal, **age VIII**, s. 365-366; Jan Christoph Reichmann, **age**, s. 78-90; Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 430-431.

¹⁹ Yavuz Özgüldür, **age**, s. 15; Ulrich Trümpener, "Germany and the End of the Ottoman Empire", **The Great Powers and the End of the Ottoman Empire**, Edited by Marian Kent, Frank Cass&Co.Ltd., England and USA 1996, s. 108; Mustafa Albayrak, "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 6 (1995), s. 7.

²⁰ Enver Ziya Karal, **age VIII**, s. 365.

²¹ Bülent Durgun, "Ülke Savunmasında Deniz Yolu Ulaşımının Önemine Bir Örnek: Balkan Harbi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun Deniz Yolu Ulaştırması", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Aralık 2011, Yıl 7, Sayı 14, Harp Akademileri Basımevi, s. 147.

²² Enver Ziya Karal, **age VIII**, s. 366; İlber Ortaylı, **age**, s. 59; Kazım Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, Emre Yayınları, İstanbul 2001, s. 208.

²³ "Ancak Almanya'nın Türkiye siyaseti 1908 yılındaki Jön Türk İhtilâli'nden sonra eski sistemle bağlantılarından dolayı bir süre tehlikeye girdiyse de İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Adolf Freiherr Marschall von Biberstein (1897-1912), öncelikle kamuoyundaki Alman antipatisini yumuşatmayı ve Türkiye'nin dostu olarak kalmayı başardı...". Mustafa Gencer, "Alman Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları", **Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2006, s. 183; İbrahim Artuç, **Balkan Savaşı**, Kastaş A.Ş. Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Kasım 1988, s. 102.

teneğini zamanın icablarına göre düzelterek bir tedbire gidilmemişti. 1902'den itibaren ateşli silahların gelişmesi oldukça önemle izlenip, çok sayıda tüfek ve top ısmarlanmıştı. Fakat bunların hemen hepsi orduya verilmemiş, İstanbul'daki depolara yerleştirilmişti.

Meşrutiyetin ilanından sonra, ordunun ıslahı hususunda büyük çapta faaliyet başlamıştı. Bu arada 1909 ve 1910 senelerinde depolardaki silah ve donatım gereçleri orduya dağıtılmış ve Avrupa'dan çok sayıda yeni satın almalara başlanmıştı. Bu suretle silah kudreti oldukça kuvvetlendirilmiş ve 1nci, 2nci, 3ncü Ordular kısa zamanda hemen hepsi seri ateşli silahlarla donatılmış ve örgütte de bazı değişiklikler yapılmıştı.

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte, bir yandan örgüte dair acele tedbirler alınırken, bir yandan da yeni bir ordu meydana getirmek için çalışmalara başlanmıştı. Bu çalışmalar iki yıl kadar sürdü. 1910 Eylülünde yeni örgütün uygulanmasına başlandı. Yeni örgütün uygulanmasından az sonra Trablusgarp ve bunun arkasından Balkan Harbi başladığından ve yeni örgüt de tamamlanmamış olduğundan Balkan Harbi'ne birçok noksanlarla girilmişti²⁴.

Alman matbuatında yer alan övgü dolu sözler ve Osmanlı ordusunun kazanacağı yönündeki inançla²⁵ birlikte Balkan Harbi'nde muharebelere katılan ve Türk amirleri tarafından "çok öğülmüş, olağanüstü yüksek değerlendirilmiş" beş Alman subayına²⁶ rağmen, Prusya tekniğini tam anlamıyla benimseyip uygulamaktansa yüzeysel olarak taklit etmeyi tercih eden Osmanlı ordusu²⁷ Balkan Harbi'nde bozguna uğramıştı²⁸. Osmanlı ordusunun uğradığı

²⁴ Reşat Hallı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913) I. Cilt, Harbin Sebepleri, Askerî Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi**, Genelkurmay Basımevi, İkinci Baskı, Ankara, 1993, s. 80-81; ayrıca bkz. Hamdi Ertuna, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1981, s. 47-48; teferruat için Selahattin Karatamu, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III ncü Cilt, 6 ncı Kısım (1908-1920)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1971, s. 136, 144-146; Alaeddin Örsal, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Yabancı Subayların Birinci Dünya Savaşı'nın Askerî Yönetimi Üzerindeki Etkileri", **Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildiriler**, Gnkur. Basımevi, Ankara 1898, s. 344-345.

²⁵ "Almanların Ordumuza İtimadı", **Sabah**, 28 Teşrinievvel 1912, s. 4; "Genel olarak, Alman Hükümetinin savaşı kimin kazanacağı hakkında besledikleri san, Fon De Golç'un düşüncelerine dayanmaktaydı; ona göre ülkeleri ve güç kaynakları daha toplu fakat dar olan Bulgaristan ve Balkanlılar başta kazanacaklardı, bir süre sonra ise ülke ve güç kaynakları dağınık ve fakat geniş olan Türkler üstün geleceklerdir.", Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi II/I (Trablusgarp ve Balkan Savaşları Osmanlı Asyasının Paylaşılması için Anlaşmalar-1911 başından Balkan Savaşı'na Kadar)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 375-376.

²⁶ Jehuda L. Wallach, **age**, s. 102; ayrıca bkz. Veli Yılmaz, **1nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askerî Yardımlar**, Cem Ofset, İstanbul, 1993, s. 44-45; "Balkan harbinde ordumuzdaki Alman muallimlerin bir kısmı harbe de iştirak etmişlerdir. Bunların fenalık cihetinde tesirleri olmadıysa da karargah-ı umumide bulunanların Abdullah Paşa'nın komutasında bulunan Şark ordusunun daha kuvvetli bulunan Bulgar ordusuna karşı en fena şartlar altında taarruzuna müessir oldukları kanaatindeyim. Ne yolların halini ve ne de menzilin kudretsizliğini düşünemeyen bu zatlar...", Kazım Karabekir, **age**, s. 212.

²⁷ İlber Ortaylı, **age**, s. 59.

²⁸ **Age**, s. 72.

bozgun, yerli ve yabancı kamuoyunda Almanların hem malzeme ve teçhizat konusunda, hem de askeri eğitim konusunda yeterliliği²⁹ ile Goltz-Ahmed İzzet-Mahmud Şevket Paşa planının³⁰ sorgulanmasına neden olmuştu.

Pişof'un Osmanlı Ordusunda Ulaştırma Değerlendirmesi

Osmanlı ordusunda Nakliye sınıfı 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden alınan dersler sonucunda 1881 yılında kurulmuştu. 1908 yılına kadar nakliye birlikleri taburlar halinde tümen ve ordulara bağlı olarak bulundurulmuşlardı. Bu birlikler sefer görev ihtiyaçlarını ve teşkilatlarını desteklemek yerine, çeşitli birliklerin günlük nakliyat hizmetlerinde kullanılmışlardı. Bu birliklerin subayları da çeşitli sınıflardan toplanmak suretiyle tedarik edilmişlerdi. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı ordusu kolordular şeklinde yapılandırılmış ve nakliye taburları da bu kolordulara verilmişti. Taburların kuruluşunda on ikişer arabalı, dört bölük mevcuttu. Teşkilattaki dördüncü bölüklerin görevi istihkam köprücü trenlerinin cer işlerini yerine getirmektir.

Bu kuruluşun zamanın harplerindeki ulaştırmanın önemli rolüne hizmet edecek şekilde yeniden düzenlenmesi kararlaştırılarak 1910 yılı başında Alman ordusunda binbaşı rütbesinde bulunan ve Liman Von Sanders'in ıslah heyetinde Kaymakam olarak yer alacak olan³¹ Bischoff (Pişof) getirildi. Pişof'un durumu anlamasına fırsat kalmadan İtalyan ve Balkan harplerinin çıkması, 1912 yılına kadar bu alanda yapılacak faaliyetleri engelledi.³²

Balkan Harbinde ordunun malûm olan akibetinde nakliye ve geri hizmetlerdeki bozukluk ve yetersizliğin, savaşın kaybedilmesindeki en önemli etkenlerden birisi olduğunun anlaşılmasıyla, yapılacak ıslahatta ulaştırma da kendi payını almıştı. Bu kapsamda ilk olarak Harbiye Vekaletinde, Erkanı Harbiye Umumiye'ye bağlı olarak Nakliye Umum Müfettişliği

²⁹ Ulrich Trumpener, **agm**, s. 118; Stephane Lauzanne, **Balkan Acıları**, İstanbul, 1990, s. 73-75.

³⁰ Planlar "Osmanlı ordusunun Rumeli'de savunma pozisyonunda kalması ve karşı taraftan gelecek saldırıdan hemen önce tamamlanması gereken seferberliğin beklenmesi üzerine oluşturulmuştur. Fakat, uygulamada bazı hatalar ortaya çıkmıştır. Redif birlikleri bölgeye geç gelmiş, topçu ve süvari sınıfından da yeterince istifade edilememiştir. Ayrıca çok az subay, savaş arazisi ile ellerinde bulunan haritaları karşılaştırabilme olanağına sahip olmuştur. Goltz tatbikatlar sırasında, Anadolu'da bulunan askeri birliklerin daha iyi seferber olmaları ve Rumeli'ye kaydırılmadan önce bir araya getirilmeleri gerektiği sonucuna varmıştır.", Zeynep Güler, **Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinde Von Der Goltz Paşa'nın Rolü**, Mersin Ü. Sosyal Bilimler E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin 2007, s. 200-202.

³¹ **Ordu Salnamesi 1330**, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, s. 84; Liman von Sanders, **age**, s. 34.

³² **Topçu ve Nakliye Okulu Tarihçesi**, Topçu ve Nakliye Okulu Yayını, 1.baskı, İstanbul, tarihsiz, s. 104; "Son asker alımlarından sonra ülke, insan kaynakları gibi hayvan kaynaklarını da hemen hemen tüketmişti. Bu husus, farkına varılmadan geleceğe, dünya harbine şimdiden büyük bir gölge düşürüyordu. Alman Yarbayı Bischoff'un yönetiminde ulaştırma taburlarını teşkilatlandırmasıyla işe işleri düzeltilmiş olmasına rağmen erlerin ve yük hayvanlarıyla birlikte bütün bir birliğin düşman tarafına kaçış olayları hem Batıda hem Doğuda artıyordu. Arnavut subaylar, Arnavutluk'ta çatışmak için kaçıyorlardı", Jehuda L. Wallach, **age**, s. 103.

kuruldu. Umum Müfettişlik, sınıfın ihtiyaçlarını ordunun ihtiyaçlarıyla orantılı olarak yürütmek üzere “bir takım kurum ve kuruluşların ortaya çıkması hususunu lüzumlu görmüş ve yaptığı tekliflerle bu günkü kuruluşumuzun mütenazırı olan ve ilk çekirdeğini teşkil eden Harbiye Nezaretine bağlı müstakil 8 inci Nakliye Şubesi ve emrinde seferi nakliye ihtiyaçlarını karşılayacak nakliye depoları ve imalathaneleri, zat işlerinde nakliye subay işlerini yürütecek bir Nakliye Zatiye Muamelatı Şubesi, her kolorduda birer numune nakliye taburu ve ayrıca rütbeli eşhas ihtiyacının kaynağı olmak üzere mühendishanede bir nakliye sınıfı ve bir de Nakliye Gedikli Erbaş Okulu³³” kurulmasını sağladı.

8’inci Nakliye Şubesi ile Müfettişliğin birlikte çalışmalarının sonucunda, yükleme mevzuatı, nakliye teçhizatı, kıyafetleri ile bütün ikmal birliklerine ait (ekmekçi kolları, sıhhiye bölükleri, kasap müfrezeleri, cephane ve erzak kolları bunların arabalı ve mekkarili kısımları) malzemenin toplu dağıtımını ve numuneye uygun dağıtımını ile imalat gibi işleri başarı ile tamamlanmaya başladı. Bu işleri yürütmek ve bir faaliyet merkezi olmak üzere Umum Müfettişlik emrinde Yıldız’da bir Nakliye Nümune Taburu kuruldu.³⁴

Umum Müfettişliği; Umum Müfettişi Pişof, Erkanı Harp Binbaşı Rıza, Yarbay Kazım, Binbaşı Sabri, Yüzbaşı Şevki, Tercüman Yüzbaşı Salih, Alman Yüzbaşı Butsov, Yüzbaşı Funt ile bir takım zevat oluşturuyordu. Yapılan işlerde Pişof’un kıt’acılık ve Türk subaylarının erkanı harbiye ve ikmal konularında başarılı katkıları oldu.³⁵

Zamanın gelişen muharebelerinde nakliye sınıfının önemine inanan Umum Müfettişi Kaymakam Pişof 5 Nisan 1327 (18 Nisan 1911) ve 12 numaralı yazısında Nakliye ile ilgili olarak Topçu Dairesi Riyaset-i Celilesine göndermiş olduğu yazısında bu konudan bahsederken geçmiş savaşlara da atıflar yapıyordu. Daha sonra nakliye subayında bulunması gereken niteliklerden de bahseden Kaymakam Pişof şöyle devam ediyordu:

“Paşa Hazretleri Müsaade-i Aliyeleri ile berveç-i ati maruzatta bulunurum.

Hali hazarda kıtaatın harbde ahr-i (daha layık, münasib) idare ve iaşesi aynı zamanda sevkiyat ve muvasalat-ı fen-i harbin aksam-ı (kısımları) mühimmesinden biri olmuştur. Kıtaatın daimi surette harbe hazır ve müheyye (amade) bulunması mühimmatı harbiye vesaiti nakliyenin ve vesaiti iaşenin iyice tanzim ve emin bir surette yetiştirilmesi ile temin olunur. Bunun için sevkiyatın hüsn suretle icrasına memur zabitan ve memurun talimname ve kavanini mevcudanın mevad-ı (madde) maniyesine bağlı kalmıyarak kıtaatın harbe hazır bulunması hususu serbest ve müstakilen temin etmeği nazari dikkatte bulundurulmalıdır. Sevkiye almış, ta’biye, kıtaat, nakliyenin hüsn idaresine ve sevkiye tabidirler. Napolyon’un

³³ **Topçu ve Nakliye Okulu Tarihçesi**, s. 104-105.

³⁴ **Topçu ve Nakliye Okulu Tarihçesi**, s. 105; “...taburların mevcutları ortalama olarak üç yüzü geçmemekte idi. Bundan dolayı bunlar umumiyetle üçer bölük üzerinden teşkil edilmiş ve üçüncü bölükler tamamen barış zamanında askerlik yapmamış erlerden meydana getirilerek taburların nakliye vesair işlerine ayrılmıştı...”, Mahmut Muhtar Paşa, “Ruzname-i Harp (Balkan Savaşı Günlüğü), Üçüncü Kolordu ve İkinci Şark Ordusunun Muhaberati”, **Rumeli’yi Neden Kaybettik**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2007, s. 60.

³⁵ **Topçu ve Nakliye Okulu Tarihçesi**, s. 105-106.

Rusya'da hezimet, Plevne Harbi'nin bir şekli diğer almış nakliyenin bozukluğundan ileri gelmektedir ve tarih-i harbde daha pek çok misaline tesadüf olunur.

Nakliye zabitanının bir kol kumandanı olarak müstakilen harekate mecbur olmaları ekseriyetle vakia olduğundan mezkûr zabitanın mesuliyet-i azamiyeyi mucib vezaif tevci edebiliyor. Her zabite terettüb eden vezaifi umumiyeden maada nakliye zabitanı kol kumandanı sıfatını haiz olmak itibarıyla berveçh-i ati vezaifile muvaziftirler. Zabitan-ı mezkûre bir nakliye taburunun [(عمقاً)=umkan(=derinliğine)] umkana müsavi(denk) olan bir kilometre derinliğindeki kollara kumanda edeceklerdir. Binanaleyh vezaifi hususiyeleri:

1. Hususat-ı Fenniye Cihetiyle:

- a. Kendi kolunun devamlı bir yürüyüşü tahammül kabiliyetinde bulundurmamak, ahvali müşkilede fena havalarda ve fena yollar üzerinde dahi bu kabiliyetin muhafaza olunması,
- b. Kıtaatı kıta'ın harbde kabili isti'mal (kullanma) bir halde ve tamam olarak teslim edilmesi icap eden her türlü levazımı harbiyeyi muvafık surette idare ve muntazamen hesap etmeli, mesuliyet-i azamiyesinin deruhte edilmesi,
- c. Tevzi mahallinin doğru olarak tayin ve tanzimi, erzak kollarının ve kıtaatın erzak arabalarının tabiye, arazi ve tesirat-ı havaiye nokta-i nazarından icap eden mahalde ameli bir surette tertibi.

2. Tabiye Noktayı Nazarından

a. Hatta kıtaatı faikaya (=fevkinde, üstünde olan) karşı bile taht-ı kumandasında bulunan zayıf kıtaatla keşfi emniyet hidematının ifası

b. Ahvali muharebenin tebdilatı atisinden veyahut herhangi bir sebep ...?... emirlerin düşürülmesi müşkülât veyahut tevkife uğradığı takdirde faaliyeti zatiye ile hareket ederek kıtaatın işesini maksada muvafık bir surette temin etmek.

Kıtaatı cisminin müraselat (haberleşme) ve muvasalatı gayet vasi (açık, geniş, bol) ve müşkül olduğundan dolayı müstakbel muharebatda süvari kıtaatının ve muhtelit (karışık, karma) müfrezeleriyle çetelerin tesirâtı hududu muvasala üzerinde eskiye nisbetle pek büyük olacaktır. Bu vezaifi mühimmenin doğru olarak icrası için genç nakliye zabitanın müstakilen hareket, karar zati, hüsnü mesuliyet, sebatkar (sebat efkar), vazifeye muhabbet evsafını süvariden maada, diğer sınıfa nisbetle daha ciddi olarak istihlal ve idame eylemelidir.

Mücerrebat-ı (tecrübe edilmiş) selefedeki ahval şimdi tamamıyla tebdil etmiştir. Binanaleyh idare ve işe hususatı bununla beraber nakliyat bir ehemmiyeti fevkalade kazanmış ve bu suretle sınıfı selaseden sonra ehemmiyetli bir sınıf olmuştur. Bu husus birkaç seneden beri Almanlara mağlum olmuş ve nakliye kıtaatının heyeti umumiyesi tamamıyla yeniden teşkil olunmuştur³⁶

Bundan sonra mevcut nakliye subay ve astsubaylarının niteliklerinden bahseden Kaymakam Pişof, ulaştırma sınıfı personeline bulunması gereken niteliklerden ve hatta taşınması gereken silahları sıralamıştı:

³⁶ ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001.

“Müsevvedat-ı salifeden (önceki) bir nakliye tabur zabitanının da sınıfı saire zabitanı gibi mağnen, madden fikri şeraiti lüzum dahilinde yetiştirilmesi lüzumu mübremi (kaçınılmaz, vazgeçilmez) ayan olur. Maddi, manevi ve akli noksanlar dolayısıyla nakliyyeye verilen zabitan küçük zabitan ve efradın tamamıyla çıkarılması icap eder. İşte bundan dolayı kıtaatın münazarası ve aynı zamanda kıymeti dahiliyesi azrar (zararlar, kayıplar) edilmiş olur.

Küçük zabitan dahi aynı şerait dahilinde yetiştirilmiyor. Nezaretçe efradın yetiştirilmesine suret-i mahsusada ehemmiyet verilmelidir. Zira bunlar harbde müstakilen hareket ve küçük zabitanın noksanı ikmal edeceklerdir. Almanya’da nezaretçe efrad, kur’a efradının vurudunda has kıtaatından evvel ayrıldığından bu cihetle en müntahab (seçilmiş, seçkin) olarak ayrılıyorlar. Buradan mevcut iki nakliye taburu zabitanının ahvali hazırası bervechi atidir:

Kısm-ı azaminin (çoğunluğun) okuyup yazmaları yoktur. Okuyup yazma bilenler yüzbaşılığa kadar Harbiye Nezareti yahud elbise anbarında yazıcılıkla imrar-ı evkat (vakit geçirme) etmişlerdir. Binanaleyh bir tecrübeyi askeriyeleri yok ve gayet basit bir talim habelerini vermekten acizdirler.

Zabitanın hususuyla mülazımı sanilerin seniyy (yüksek, yüce[yaşları?]) pek geçkindir. Bu noktayı nazardan kıtaat başında hidemata elverişli değildirler.

Bu zabitan ile nakliye kıtaatını talim ve terbiye etmek gayri kabildir. Bu hususatın 22 Mart 327 tarihli ve 10 numaralı layihama Birinci Kolordu Kumandanı Zeki Paşa hazretlerine arz etmişim. Tekrar istirham ederim Umum Nakliye Taburlarına bilhassa Numune Nakliye Taburuna tayin olunacak zabitan elverişli, muktedir genç olsun.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye teşkilat hakkındaki layihamı kabul etti. Harbiye Nazırı Paşa hazretlerinin muvaffakiyetlerine iktiran (yakınına gelme) eyledi. Bu teşkilata nazaran yüz nefer ve iki yüz otuz iki beygir noksan olmakla beraber lazım olan esliha (silahlar), koşum ve efradın talimi için arabalar yoktur. Silahen Almanya’da olduğu gibi karabiniyye ve kılınc olarak eğer mümkün ise oturarak arabacılık edeceklere revolver verilmesini istirham ederim çünkü araba üzerinde kılınc esnayı harekette bir mani teşkil eder.

Kollara refakat eden nakliye nezaretçi efradı keşifiat ile de meşgul olacaklar ve kendileri müdafaaya bizzat mecbur kalacaklardır. Binanaleyh hayvan üzerinde harekete mani olmayacak bir silah lazımdır. Bu da karabiniyyedir. Nakliye efradının yetiştirilmesi için Yıldız’da yapılacak kışlanın inşaatına henüz başlanmamıştır.³⁷”

Mütakiben değerlendirmelerine devam eden Kaymakam Pişof’un 21 Kanunusani 327 (3 Şubat 1912) tarihinde Topçu Dairesi Riyasetine Ulaştırma Teşkilatının yapılandırılması ile ilgili olarak öngördüğü yazı aşağıdadır:

“Hali hizada (barışta) kıtaatın harbde emri idare ve iâşe, aynı zamanda sevkiyat, müvasalat fenni harbin aksamı mühimmesinden biri olmuşuttur. Kıtaatlarda sureti harbe hazır ve müheyya (amade) bulunması mühimmatlarının, vesaiti nakliyenin, vesaiti iâşe ve sıhhiyenin iyice tanzim ve emin bir suretde yetiştirilmesi ile temin olunur. Bunun için mümesselatın (temas edenlerin) hüsnü suretle icrasına memur zabitan ve efrad talimatna-

³⁷ ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-01.

menin mevadı maniyesine merbut kalmayarak kıtaatın harbe hazır bulunması hususatını serbest ve müstakilen temin etmek nazarı dikkatte bulundurulmalıdır. Napolyon'un Rusya'daki hezimetini ile Plevne Harbi'nin bir şekli mağlubiyet olması nakliye teşkilatının bozulduğundan ileri gelmekte ve tarihi harbde daha pek çok emsali bulunduğu zahirdir.

Bu husus Avrupa ordularında pek çok seneler evvel mağlum olmuş, nakliyenin derece-i kıymeti ve ehemmiyeti takdir edilerek birinci sınıf bir silah telakki edilmeye başlanmış ve sınıfı muhtelifenin cümlesinden ziyade masraf ihtiyacı ile teşkilat, tensikat (düzenlemeler), teçhizat ve talim ve terbiye ve seferberliğe ihtimam edilmekte bulunmuştur.

Sınıfı mezkürün noksan ve ehemmiyetini idrak eden hükümetimiz bir seneden beri nakliyatın ıslahına başlamış ise de iş bu teşkilat ma'tuf (yöneltmiş) olmadığı maksadı mühim hakkında bir fikri mahsus olması vazifeye hail (mani) ve icraata mani olduğundan şekli vezaifei nakliye hakkında bervechi ati mağlumata ita olunur. Her kolorduda bir nakliye taburu ve bir nakliye deposu müstakil fırkalarda bir birer bölük ve birer bölük deposu vücuda getirilecektir. [Tabur ve bölükler mevcuttur.] İş bu taburlar ordu müfettişlikleri dahilinde birleştirilerek [1:4 ncü: 5:8 ve 3 bölük ikinci 9:11 nci :12:13 dördüncü müfettişliklerde 14 Yemende] merbut olan talim ve terbiye, harbe ihzara (hazırlanma) ve seferberliğe memur bulunan bir nakliye müfettişliğine rabt edilmiştir.

Depolar dahi vücut buldukça icap eden teşkilata rapr edilecektir.

Umum tabur ve depolar sahra topçu dairesine merbut olan nakliye müfettişi umumiyenin tahtı tertib ve teftişindedir.

Kıtaat depolarında yerleştirilecek, muharebe ağırlığı ile büyük ağırlıklar [Topçularınkı müstesnadır] dahi Nakliye Müfettişliği tarafından tertib ve tanzim ve teftiş edilecektir.

Kolordular dahilindeki nakliye taburları ile nakliye depoları ait oldukları kolordular için seferde ... (atideki?) tesmiye (adlandırma) olunan kolları vücuda getireceklerdir.

Erzak kolu, seyyar hastane, beygir deposu, seyyar ekmekçi kolu, kolordu köprücü takımı, fırkaların istihkam ve sıhhiye bölükleri bu kolların icabı kadar araba ve koşumları ve malzeme-i sairesi kolordularda vücuda getirilecek olan depolara yerleştirilecek ve seferberlikleri tanzim olunacaktır."³⁸

Nakliye sınıfının "hamaliyeye memur olmayıp müstakil bir sınıf" olduğu konusunda anlayış geliştirmeye çalışan Kaymakam Pişof, diğer dairelerin nakliye sınıfı ile ilgili konulardaki müdahalelerinden de şikayetçiydi. Raporunda bu konuda yakınmaktaydı:

"Gerek nakliye taburlarına ve gerekse muharebe ağırlıkları ve büyük ağırlıklara [topçunununki müstesna olarak dairesi tarafından yapılacaktır.] ait araba ve kuşamlar, semer ve sair malzemenin memleketin ahvaliyle münasip surette yapılması, aralarında mümkün olan yığınaklığın temini, metanet ve mukavemetin istihsalı (hasıl) harpte kabili isti'mal (kullanma) olacak bir halde bulundurulması için başka devair(daireler) tarafından harice ezvazife müdahale edilmesi, memleketin istifadesi ordunun menfaati noktayı nazarından caiz olamayacağı ve mükerreren Nezareti Celileden şerefdarur olunan o emre rağmen müdahale edilerek tezezbübe (karışıklığa) düşürülen umuru nakliye; arabaların, ait oldukları sınıf hak-

³⁸ ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-02.

kında icap eden mütaalat ve metalib-i (talep olunan, istenen) fenniyeyi bildirmekten başka numune celbi, tecrübe icrası veyahut bilatecrübe sipariş itası gibi ahvale tasaddi (başlama) olunarak müdahalat icra edilmemesi nakliyenin vazaifi hamaliyeye memur olmayıp müstakil bir sınıf olarak talimname ve nizamnameleri mucibince talim ve terbiye ile harbe izhar (hazır) olunacağı alelumum(genel olarak) devair (daireler) ve kıtaatca malum olmak üzere takrir-i vakıanın aynen tamiminin temini maruzuyla takdim eylerim.³⁹”

Pişof'un teklif ettiği değerlendirilen nakliye taburunun tabur komutanı binbaşı dâhil karargah kadrosu 27 personelden oluşmaktadır⁴⁰. Müstakil nakliye bölük karargahı, bölük komutanı hariç olmak üzere bir baytar yüzbaşı ile birlikte toplam 10 kişidir⁴¹. Bir nakliye bölüğünün bölük komutanı yüzbaşı dâhil kadrosu 115 personelden oluşmaktadır⁴².

6 Mayıs 1329 (19 Mayıs 1913) Başkumandanlık Vekaleti'nden Harbiye Nezareti'ne ulaşan tahriratta Kaymakam Pişof'un Balkan Harbi'nde nakliye hizmetlerine ilişkin değerlendirmeleri bulunmaktaydı. Başkomutan Vekili Ahmet Arif'in, rapora eklediği üst yazıda kendisinin nakliye ve Kaymakam Pişof'un değerlendirmeleri hakkındaki görüşleri yer almaktaydı. Buna göre:

“Muharebat-ı ahirede duçar olduğumuz felaketlerin esbabından birisi de nakliye hedematının yolunda cereyan etmemesidir. Askerin talim ve terbiyesi ne kadar iyi olursa olsun erzak ve cephanesi vakt-u zamanıyla yetiştirilemezse ondan ümid-i zafer beklenilemez. Bugünkü seri ateşli Harbiyeler en az zamanda pek çok cephane sarf ve istihlak ettiklerinden nakliye kıtaatinin eskisine nazaran bugün daha ziyade kesbi müşkülât etmiştir. Bahusus memleketimizde şimendifer hatlarının nedreti (=azlığı), adi, çamurlu yollar üzerinde nakliyatı icra etmek mecburiyeti bizde iş bu kıtaata fazla bir dikkat ve ehemmiyet etmek lüzumunu göstermektedir. Harbin bidayetinden itibaren şimdiye kadar telef ve zayi olan hayvanat azim bir yeküne baliğ olmuştur. Bu telefât en (?) münhasıran hayvanatın iyi bakılmamasından ileri gelmiştir. Kıtaat-ı zabitanın hayvanata edilecek muamele hakkında vukuf ve malumatı pek azdır. Nakliye kıtaatı hakkında (Pişof) Bey tarafından ita kılınan takririn bir sureti lef'en takdim kılındı. Mevad-ı munderice (içinde bulunan maddeler) talimler hakkında icap edenlere tebligat ifa kılındı. Her sene piyade alaylarından birer zabıt mensup oldukları kolorduların nakliye taburlarına dört ay müddetle tayin ve idame edilerek bu hususta sahibi vukuf ve malumat zabitan yetiştirilmesi ve aylık sene için her piyade taburundan gönderilmesi münasip olur. Ancak her taburdan zabıt yerine saniyen atiyede birer kademeli çavuşa mekkareci çavuş namıyla vakti hazarada kadroya ithaliyle vakti seferde taburun ağırlıklarına memur edilmesi icap ile iş bu çavuş bu hizmeti layıkıyla ifa edebilmesi için müddet-i medide (uzun zaman) silah altında kalması binaberin (bundan dolayı) zam mahsusata nail olması muktezidir(gereklidir).

Şu acı tecrübelerin bir daha tekrar etmemesi ve nakliye sınıfının Avrupa Ordularında olduğu gibi yetiştirilebilmesi için akdi sulha müteakip evvelce Kaymakam (Pişof) Bey tara-

³⁹ ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-02a.

⁴⁰ ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-03.

⁴¹ ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-04.

⁴² ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-04a.

findan teklif edilen Yıldız'daki Nakliye Mektebi'nin muma-ileyhüm (yukarıda adı geçen) nezareti talimiyesinde bulunmak üzere küşad edilmesi muktezidir. Akdi sulhu müteakip kıtaat terhis olunan askere mektebin derhal faaliyete başlayabilmesi için bu babdaki ihrazata muma-ileyhüm teklifi veçhile hemen şimdiden ikmal edilmesi icap eder. Bu hususun bizzati takip ihzarı için kendisinin ara sıra dersaadete azimetine müsaade olunmuştur. En ziyade-i ehemniyeye haiz mezkür Nakliye Mektebi tesisi hakkında iktizasının icrası için lazım gelenlere emir buyurulması müstedi'dir.

Başkomutan Vekili Ahmet Arif⁴³

Üst yazıyı takiben devam eden rapordan Nakliye Müfettişi Pişof Beyin, nakliye sınıfına mensup personele verilecek iyi bir eğitim ile zayıtın azaltılabileceği kanaatine hakim olduğu anlaşılmaktadır. Bu yöndeki değerlendirmelerine yazdığı raporlarda rastlamak mümkündür. Kaymakam Pişof, verilen eğitimlerin zayıtın azalmasına katkılarını örneklerle de açıklamaya çalışmıştır.

“Hiçbir muharebe Balkan Harbi kadar tren kıtaatinın iyi talim ve terbiye edilmesi lüzumunu göstermemiştir. Bu mühim kıtaya edilen müsamaha ma'teessüf pek acı bir surette aksi tesirini gösterdi.

Trenin ifayı hizmetindeki aczi ordu kumandanlarının hareketını akim bırakmasından başka telef olan yük ve araba hayvanatı için de memleket milyonca lira israfına mecbur olmuştur.

Bizim tren kıtaatinın teşkilatına ancak iki seneden beri başlandı. Arnavutluk isyanı, Yemen ve Trablusgarp muhaberati dolayısıyla bu teşkilat takip ve icra olunamadı. Çünkü tren numune taburunun bile dokuz defa talim ve terbiye görmüş efradı ve hayvanatı kendisinden alındı. Bu sebeple talim ve terbiye için araba ve malzeme mevcudu kalmadı. Buna rağmen mezkür numune taburu sefer esnasında fevkalade ifayı hizmet etmiştir. Bütün muharebe esnasında vuku bulan zayıtı gösterir atideki arakam dahi bunu müeyyirdir (teyit eder):

Yüzbaşı Bekir Efendinin kumandasında bulunan Birinci Bl. 14 hayvan,
Mülazım-ı evvel Eşref Efendinin kumandasında bulunan İkinci Bl. 4 hayvan,
Yüzbaşı Makbel Efendinin kumandasında bulunan Üçüncü Bl. 7 hayvan,
Bahri (?) Efendinin kumandasında bulunan Dördüncü Bl. hiç hayvan.

Şu rakam gösterir ki bir tabur tarafından icra edilen az bir talim ve terbiyesi sebebiyle fena bir arazi üzerinde harekata tesiri olmamıştır.

Binaenaleyh tarafımdan Yıldız'da tesisi teklif edilen tren mektebinin hemen açılması muktezidir. Bunun için muktezi ebniye (binalar) ve teçhizat teklifatım dairesinde geçen sene ihzar ettirilmiş idi. Zabitan geçen sene teşrin-i evvelde celp olunacak idi. Sulhun akdini müteakip iş bu mektebin açılmasını temin vesair ihzaratını (hazırlıklarını) Harbiye Nezare-

⁴³ ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001. Derkenar olarak “Evvel emirde Yıldız'daki Mekteb nerede tesis edilmiştir? Zira zat-ı hazret Padişah Yıldız'a nakil buyuracaklardır. Bu kere Saray-ı Hümayun'a terk olunan devair dahilinde mektep tesisi caiz olamaz. Böyle bir mani yok ise mucibince Topçu Dairesine.” ifadesi yer almaktadır.

tinde takip edebilmek için ara sıra Dersaadete gitmekliğime müsaade buyurulmasını istirham ederim.⁴⁴

Kaymakam Pişof Bey, yaptığı incelemelerde yük hayvanlarının da ilgisizlik ve bilgisizlikten dolayı sağlıklarını kaybettiklerini ve istifade edilemez hale geldiklerini gözlemlemiştir. Bu konudaki teklifleri de şöyledir:

“Bütün taburların ağırlıklarının teftiş ettirildiğim sürede pek çok yük hayvanının telef olmasını, öldüğünü gördüm. Buna sebep de piyade zabitanının ekserisinin hayvanatı ne yolda bakacaklarını bilmemelerini ve baytarların hasta hayvanata pek az dikkat ve itina göstermeleri aram olunabiliyor (karar kılınabiliyor). Bundan başka piyade zabitanın ekserisinin nalbantları dahi yok idi. Olanları da hayvan nallamasını bilmiyorlardı. Kezalik taburların semerlerini has halde tutabilmeleri için serracları da yok idi. Eski semerler hayvanata vurulduğundan bu suretle birçok hayvan ya telef oluyor veyahut gayri salih bulunuyordu.

Müstakbelde bu fenalığı izale edebilmek için her piyade taburunun mülazım-ı sani veya evvel rütbesinde bir zabıt tayin etmesi ve bunu hayvanattan mesul tayin etmesi lazımdır. Bu zabitan vakti sulhda nakliye taburlarına memur edilerek orada hayvana⁴⁵ “ne yolda muamele edileceğini ve nallamayı bazen hayvan hastalıklarına karşı ne yolda muamele olunacağını ve eşyanın yüklenmesini ve kolların hareketini öğrenmelidirler. Binaenaleyh bu maksat için her sene her piyade alayı mülazım-ı sani veya evvel rütbesinde bir zabiti dört ay müddetle kendi mensup oldukları kolorduların nakliye taburlarına göndermelidirler. İlk sene ise alaylar ardinci (tecrübeci?) göndermelidirler. Bundan başka piyade alayları aynı suretle nalbantları dahi talim için İstanbul’daki Nalbant Mektebi’ne göndermelidirler. Nalbantların, bu suretle yetiştirilmesi yalnız kıtaat için değil ahali için mucibi fayda olur. Nalbantların hayvan nallamalarında ne kadar az vukuf ve malumatları olduğu tarif ve tasvir olunamaz. Teftiş ettiğim esnada tırnağı kırılmış olduğundan dolayı kötürüm olmuş veyahut ters nallanmış birçok hayvan gördüm.

Baytarların dahi sıkı bir teftişe tabi tutulması lazımdır. Çünkü bunların bir çoğu vazifelerinde ihmal ve tekasül (tembellik) göstermektedirler. Bunlara nezaret ve teftiş ve nakliyat kıtaatını sevk etmek üzere muharebe esnasında her fırkadan büyük rütbeli bir zabıt tayini iktiza (lüzum) eder.

Orduyu Osmaniye’nin seferber kıtaatından yeni teşkil edilecek kolorduların beheri için hemen şimdiden dört bölüklü bir tren taburu teşkil edilmelidir. Bu taburlar kendilerini muktezi (lazım gelen) münasip zabıt, küçük zabıt ve efradı ve araba ve hayvan ve malzemeyi iş bu kıtaattan almalıdırlar. Hiçbir vakit bedenlen, fikren kabiliyeti olmayan zabıt tren taburlarına tayin edilmemelidir. Araba hayvanatı ağır yükleri taşıyabilecek olan kuvvetli hayvanattan ve mekkariye dahi esterlerden intihab olunmalıdır.

Talim için çift koşulu (Bursa) arabaları ve yahud tek koşulu İzmir arabaları pek münasiptir. Takımlar dahi yeni olmalıdır. İş bu nakliye taburları hemen tarafımdan tertip edilen talimnameye tevfikân (uyarak) talime başlamalıdırlar. İş bu talim ve terbiye esnaslarında kıtaatın ihtiyacı geri kalmamak için kollar iaşe hizmeti için taburca değil her iki günde bir

⁴⁴ ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001-01.

⁴⁵ ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001-01.

kol sırasınca celp olunan suretle yarısı iaşe için kullanıldığı halde yarısı da efradını talim etmiş olur.

Erzak kollarını daima zahmete sokmamak için cephane kolları da iaşe hidematında kullanılabilir. Bundan başka sandal kolları dahi pek az işi olduğundan iaşe için bunlar dahi istihdam olunabilir.”⁴⁶

Balkan Harbi’nden sonra Osmanlı ordusunda nakliyeciliğin geliştirilmesine çalışan Pişof’un, yapılan yazışmalarda özellikle Yıldız’da kurulacak Nakliye Mektebi ve Piyade zabitanının nakliyecilik konusunda yetiştirilmesi üzerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir⁴⁷:

“2 Haziran 1329 tarih ve 2114 numaralı muhtıra ile merbutu olunan nakliye mektebinin küşadiyle piyade zabitanının/nakliye zabitanının talim ve terbiye görmesi lüzumunun vurudundan bahs olunan Pişof Beyin takrirleri Başkomutanlık Vekaleti Celilesine Sureti malum kılındı.

Piyade zabitanının, nakliye zabıtlığına bir müddet talim ve terbiye görmesi ile eşyanın yüklenmesi, yüklerin hareketi, nalbantlık ve bunun gibi hususları öğrenmesi...

Kolordu ve fırkalar nakliye kıtaatının piyade zabitanına (odunlu?) bir talim ve terbiye gösterebilecek ve piyade zabitanının nakliye kıtaatına içzamlarından matlub (istenen, talep edilen) olmasını temin edebilecek bir halde olup, öğrendiklerini layıkıyla tatbiki muktezi olup nakliye kıtaatınca bu hususi...”⁴⁸

Sonuç

20’nci yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu diplomaside Almanya’yı, Avrupa’nın eski emperyalist ülkelerine karşı dengeleyici bir güç olarak kullanmaya çalışırken, kendisini bir anda Alman neo-sömürgeciliğinin kucagında buluvermişti. Sömürge düzeninin doğasında yer alan hammadde-pazar ticareti Osmanlı İmparatorluğu’nun ulaştırma sistemlerini de sömürgeci devletlerin ihtiyaçları doğrultusunda yapılandırılmasına neden olmuştu. Bu nedenle Osmanlı ulaştırma sistemleri, ülke içinde ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri ihtiyaçları gözeterek şekilde yapılandırılmaktan ziyade, hammaddenin ihraç limanlarına, mamül maddelerin de pazara taşınması amaçlarına hizmet edecek şekilde düzenlenmişti. Mevcut ulaştırma alt yapısı Balkan Harbi’nde Osmanlı İmparatorluğu’nun, kuvvetlerini hareketin ihtiyaçları doğrultusunda, savaş alanına sevk etmesini engellemişti. Harekat alanına sevk edilen birliklerin ise idamesini sağlayacak ikmal ve iaşe faaliyetlerinde ciddi sıkıntılar yaşanmıştı.

Alman neo-sömürgeciliğinin kolları arasında bulunan Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman etkisi başta siyasal, ekonomik, kültürel ve askeri alanlar olmak üzere toplum yaşamının her kesiminde kendisini hissettirmişti. Askeri alanda 1835 yılından itibaren devam eden ikili ilişkiler Kral II. Wilhelm ile giderek etkisini arttırmış ve Alman sömürgeciliğine daha fazla hizmet eder bir hale bürünmüştü. II. Abdülhamit döneminde kontrollü bir şekilde de-

⁴⁶ ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001-02.

⁴⁷ ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001-03.

⁴⁸ ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001-04, Fih. 001-05.

vam eden ordunun yeniden yapılandırılması ve Alman ıslah heyetlerinin çalışmaları, II. Meşrutiyet ile birlikte Alman ıslah heyetlerinin üyelerine daha fazla inisiyatif tanıyan bir nitelik kazanmıştı. Balkan Harbi başladığında, Alman ıslah heyeti mensupları Osmanlı ordusunu yeniden yapılandırılmak üzere görevlerine devam etmişti.

Osmanlı ordusunda özellikle 1909 yılından itibaren yeniden yapılandırma çalışmaları içinde ulaştırma da yer almıştı. Balkan Harbi'nde çalışmalarına devam eden Alman ıslah heyetinin üyesi olan Kaymakam Pişof'un başkanlığında Osmanlı ordusunda ulaştırma hizmetlerinin önemi kavranmış ve bu konuda başta eğitim olmak üzere, konuş, teşkilat ve malzeme hususlarında önemli çalışmalara imza atılmıştı. Yapılan çalışmalar Balkan Harbi'ne yetiştirilememiş olmakla birlikte, Osmanlı ordusunun Birinci Dünya Savaşı'nda nakliye hizmetlerinde daha hazırlıklı bulunmasını sağlamıştı. Hatta Kurtuluş Savaşı dahi bu sistemden istifade etmişti...

Ancak, ulaştırma sistemlerinin tamamıyla ülke ihtiyaçları gözetilerek yapılanmamış olması, tek başına ordunun nakliye teşkilatında sağlanan reformlarla elde edilmeye çalışılan başarıyı engellemişti. Örneğin Gustov von Hochwächter anılarında yolların durumu ile ilgili olarak "Almanya'da olsa yollar en azından 'Topçu birlikleri geçemez' diye belirtilirdi, çünkü yüzlerce küçük derenin üstünde köprüler inşa edilmemiş. Şose diye adlandırılan yollardan en önemlisi olan Babaeski-Edirne arasındaki köprüler yok, ümitsiz bir durum"⁴⁹ demesine rağmen; Osmanlı İmparatorluğu daha savaş devam ederken bile bu yollardan taşınamayan Krupp toplarının tedarikine çalışmaktaydı ki savaş sonunda bu toplar düşman eline geçmişti. Mahmut Muhtar Paşa'nın değerlendirmelerine göre yollardaki ve şoselerdeki yetersizlikler hem topçunun manevrasını hem de mühimmat ikmalini ciddi şekilde sınırlayıcı etkiler ortaya koymuştu. "Yollarımız ve taşıt araçlarımız göz önüne alındığında, seri ateşli sahra topları

⁴⁹ "Havsa'ya kadar olan yol çok kötü, arabam bir çok kez yolda kaldı ve askerler tarafından çukurlardan çıkartıldı. Arabaya 10-12 tane manda koşulmuş olmasına rağmen bir tümenin köprü nakliye kolu bir tepenin önünde hendeğe düşmüş çıkamıyor, tekerlekler kısmen dingile kadar yumuşak zemine gömülmüş, sonunda adamlar gayretle itip çıkardı."; s. 18, "Yolculuğum giderek zorlaşıyor. Kuzeyden güneye doğru olan tüm derin vadilerdeki köprüler ya sellerden yıkılmış veyahut inşası, görevlendirilmiş şirket tarafından henüz tamamlanmamış. Büyük sorumsuzluk. Bu ana yol iyi inşa edilmeliydi. Durum her yerde aynı. Hemen hemen tüm köprülerin üzerinde tahta kaplamalar eksik..."; Gustov von Hochwächter, **Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephede"**, Çeviren: Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2009, s. 15, 64; "Redif taburlarına er gelmemişti. Şehirden hareket edileceği sırada, Nizamiye Taburlarının aldıkları ihtiyat erlerinin de bir kısmı dağılmıştı. Yollar çok bozuk ve hava fazla yağışlı olduğundan, disiplin sağlamak büsbütün güçtü. Şiddeli yağmur dolayısıyla sular taşıdığından, Draç ve Kavaya Redif Taburları bunu bahane ederek Tiran'a dönmüşler ve bu hareketlerini, telgrafla Esat Paşa'ya bildirmişlerdi.", Fehmi Özatalay, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi, III ncü Cilt 3 ncü Kısım**, Genelkurmay Basımevi, İkinci Baskı, Ankara 1993, s. 58; Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım Cilt I**, Nehir Yayınları, İstanbul 1992, s. 145; Mahmut Muhtar Paşa, **agm**, s. 55-56, 112; H. Cemal, **Tekrar Başımıza Gelenler**, Osmanlıca aslından çeviren, Murat Çulcu, Kastaş Yayınları, İstanbul 1991, s. 51.

ıyla çokça donatılan bir kolordunun uzunca bir savaşın ortasında cephanesiz⁵⁰ kalması doğaldı.

Sonuç olarak, tek başına incelendiğinde Alman ıslah heyeti Osmanlı ordusunun ulaştırmasını yapılandırmak için iyi niyetle çalışmaktaydı. Ancak giderek zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı-sömürge durumu, ulaştırmanın yapılandırılmasında stratejik seviyede, ülkenin ekonomik, politik ve kültürel dinamiklerinin ele alındığı; hareketin strateji ve taktiğinin göz önünde bulundurulduğu; yığınaklanmadan, tedarik ve depolamaya kadar bütün safhaların ele alınarak düzenlendiği bir çalışmanın gerçekleşmesine engel olmaktaydı.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ:

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Balkan Harbi Koleksiyonu

ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001.

ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-01.

ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-02.

ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-02a.

ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-03.

ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-04.

ATASE Arşivi Kls. 64, Dos. 52, Fih. 001-04a.

ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001.

ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001-01.

ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001-02.

ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001-03.

ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001-04.

ATASE Arşivi Kls. 2, Dos. 6, Fih. 001-05.

SÜRELİ YAYINLAR:

Sabah Gazetesi.

KAYNAK ESERLER:

Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım Cilt I**, Nehir Yayınları, İstanbul 1992

⁵⁰ Gustov von Hochwächter, **age**, s. xxiv; “Kırkkilise-Vize şosesi, bir bölümü yapılmış geri kalan bölümü yapılmamış durumdadır. Tamamlanmayan kısımlarda toprak seviyesi işleri bitirilmiş, taşlar da kırılarak yığınlar halinde durmakta idi. Taş döşenmemiş olan bu kısımlar yağmur sebebiyle araba ve ağırlıkların geçirilmesine engel olmakta ve imkan vermemekte idi. Bunun için topların ve arabaların çoğu saplanıp kalıyordu. Askerler dahi güçlükle geçiyordu...”, Mahmut Muhtar Paşa, **agm**, s. 52; Georges Remond, **Mağluplarla Beraber (Bir Fransız Gazetecinin Balkan Savaşı İzlenimleri)**, Osmanlıcaya çeviren: Hasan Cevdet, Hazırlayan: Muammer Sarıkaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 97.

- ALBAYRAK Mustafa, "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 6 (1995), s. 1-38.
- ARMAOĞLU Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990) Cilt I: 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1991.
- ARTUÇ İbrahim, **Balkan Savaşı**, Kastaş A.Ş. Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Kasım 1988.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa (İkinci Cilt 1908-1914)**, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.
- BAYUR Yusuf Hikmet, **Türk İnkılap Tarihi II/I (Trablusgarp ve Balkan Savaşları Osmanlı Asyasının Paylaşılması için Anlaşmalar-1911 başından Balkan Savaşı'na Kadar)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.
- BOSWORTH R. J. B., "Italy and the End of the Ottoman Empire", **The Great Powers and the End of the Ottoman Empire**, Edited by Marian Kent, Frank Cass&Co.Ltd., England and USA 1996, s. 51-72.
- CEMAL H., **Tekrar Başımıza Gelenler**, Osmanlıca aslından çeviren, Murat Çulcu, Kastaş Yayınları, İstanbul 1991.
- CRAIG Gordon A., **Europe 1815-1914**, Third Edition, Orlando, USA 1989.
- DAWLETŞHİN-LİNDER Camilla ve Amke Dietert, **Begegnungen-İlişkiler Hamburg und die Türkei in Geschichte und Gegenwart**, Landeszentrale für politische Bildung, Hamburg 2010.
- DURGUN Bülent, "Ülke Savunmasında Deniz Yolu Ulaşımının Önemine Bir Örnek: Balkan Harbi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun Deniz Yolu Ulaştırması", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Aralık 2011, Yıl 7, Sayı 14, Harp Akademileri Basımevi, pp. 143-167.
- ERTUNA Hamdi, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)**, Gnkur. Basımevi, Ankara 1981.
- GENCER Mustafa, "Alman Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları", **Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2006, s. 181-195.
- GÜLER Zeynep, **Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinde Von Der Goltz Paşa'nın Rolü**, Mersin Ü. Sosyal Bilimler E., Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Mersin 2007.
- HOCHWÄCHTER Gustov von, **Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephe"**, Çeviren: Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2009.
- KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V. Cilt**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara, 1983.
- , **Osmanlı Tarihi VIII. Cilt (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907))**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- KARABEKİR Kazım, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, Emre Yayınları, İstanbul 2001.
- KARATAMU Selahattin, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III ncü Cilt, 6 nci Kısım (1908-1920)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1971.
- KÖSOĞLU Nevzat, **Şehit Enver Paşa**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.

- KURAT Akdes Nimet, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Bulunan Alman Generallerinin Raporları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.
- KURMUŞ Orhan, **Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi**, Savaş Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara 1982.
- LAUZANNE Stephane, **Balkan Acıları**, İstanbul 1990.
- Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, **Rumeli’yi Neden Kaybettik**, Örgün, İstanbul 2007.
- Ordu Salnamesi 1330**, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi.
- ORTAYLI İlber, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981.
- ÖRSAL Alaeddin, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Yabancı Subayların Birinci Dünya Savaşı’nın Askeri Yönetimi Üzerindeki Etkileri”, **Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Gnkur. Basımevi, Ankara 1989, s. 341-357.
- ÖZATALAY Fehmi, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi, III ncü Cilt 3 ncü Kısım**, Genelkurmay Basımevi, İkinci Baskı, Ankara 1993.
- ÖZGÜLDÜR Yavuz, **Türk Alman İlişkileri (1923-1938)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.
- REICHMANN Jan Christoph, **Der Osmanische Verbündete aus der Sicht Deutscher Soldaten im Orient 1914-1918**, Westfälischen Wilhelms-Universität Yayınlanmamış Doktora Tezi, Duisburg 2009.
- REMOND Georges, **Mağluplarla Beraber (Bir Fransız Gazetecinin Balkan Savaşı İzlenimleri)**, Osmanlıcaya çeviren: Hasan Cevdet, Hazırlayan: Muammer Sarıkaya, Profil Yayıncılık, İstanbul 2007.
- SANDERS Liman von, **Türkiye’de Beş Yıl**, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011.
- TEPEKAYA Muzaffer, “Osmanlı-Alman İlişkileri (1870-1914)”, **Türkler**, Editörler: H. Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, C. 13., Ankara 2002, s. 40-56.
- TRUMPENER Ulrich, “Germany and the End of the Ottoman Empire”, **The Great Powers and the End of the Ottoman Empire**, Edited by Marian Kent, Frank Cass&Co.Ltd., England and USA 1996, s. 107-126.
- TÜRK, Fahri, **Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914, Krupp Firması, Mauson Tüfek Fabrikası, Alman Silah ve Cephane Fabrikaları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012.
- UÇAROL Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, Beşinci Baskı, İstanbul 2000.
- ÜÇÖK Coşkun, **Siyasal Tarih 1789-1950**, Ankara 1967.
- WALLACH Jehuda L., **Bir Askeri Yardımın Anatomisi (Türkiye’de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919)**, Çev: Fahri Çeliker, Gnkur. Basımevi, İkinci Baskı, Ankara 1985.
- YILMAZ Veli, **İnci Dünya Harbi’nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, Cem Ofset, İstanbul 1993.